

Miha Čop:

Srbska književnost v letu 1913.¹

Vsa srbska književnost zadnjih dveh let stoji z malimi izjemami pod vtiskom bojne vihre, ki je vzdignila Srbstvo in povedla zmagovito trobojko na obale sinjega Jadranskega in Egejskega morja. Z lovori ovenčani polki so se morali po porazu petstoletnega dušmanina tlačitelja obrniti proti zahrbtnim bratom in verolomnim zaveznikom in srbska kri je vnovič namakala makedonske poljane, a ne zaman — tudi Slivnico so osvetili junaki. In še tretjič so zaklicali bojni rogovi s slavo ovite srbske čete pod orožje, da obranijo sadove svojih krvavih zmag pred albanskimi tolovaji.

Razumljivo, da je v teh težkih časih srbski narod moral posvetiti vse svoje sile zgodovinskim dogodkom, in le čuditi se moramo, da se je mogla vzdržati književnost bratskega naroda celo v težkih izkušnjah na visoki stopinji njegove literature prvega decenija 20. veka.

Splošno moremo opazati, da se nahaja srbska književnost zadnjih štirih let v nekakem prehodnem stanju. Mlajši, izredno nadarjeni pisatelji, ki so pridobili srbski literaturi sloves evropske književnosti, so večidel utihnili in na njihovo mesto je stopila najnovejša literarna generacija, ki je pisala izpočetka z nekim svetim strahom, boječ se, da ne bi pokvarila sijajnega vtiska srbskega slovstva v začetku dvajsetega stoletja. Zato se mora reči, da je pokazala ta generacija več želja in teženj, nego moči in talenta. S tem pa seveda še ni rečeno, da najnovejši književni srbski proizvodi zaostajajo za prejšnjimi deli. Pri presoji današnjih srbskih pisateljev je treba pomisliti, da so se pojavili takoj po preteku prvega desetletja 20. veka, v katerem so se rodili najepohalnejši dosedanji srbski literarni proizvodi. Najnovejši pisatelji ne morejo vidno nadkriliti svojih neposrednih predhodnikov. Kljub temu pa ni

¹ Pri sestavi tega članka sem se poslužil sledečih virov: Slovanský Přehled, ročník XV., Bosanska vila, raznih člankov poznatejših srbskih listov ter originalnih del srbske književnosti 1913. Opomba pisca.

pretirano, če trdimo, da je to „novo“ v srbskem književnem življenju istotako dobro, kakor „prejšnje“, katero „novo“ v nekih ozirih celo prekaša.

Nova dela se odlikujejo predvsem po svojem izredno lepem stilu. V tem oziru stoje osobito pisatelji, ki se bavijo z zabavno književnostjo, na vrhuncu dovršenosti. Toliko ritma, melodije in godbe v posameznih stavkih in oddelkih iščemo zaman v prejšnjih srbskih delih. Današnji pisatelji razpolagajo s tako bogatim slovarjem v izražanju umetniško dovršenih misli, da se ti zdi, da je proza povsem izginila iz srbske pripovedne književnosti. Pripovedke gđč. Milice Jankovićeve, zbrane v zbirki „Ispovesti“, se morejo po svojem jasnem, živem in gibkem slogu primerjati edino le z najlepšimi potopisnimi pismi Dučića in najdovršenejšimi eseji Bogdana Popovića, dr. Jovana Skerlića in Slobodana Jovanovića. „Ispovesti“ so gotovo najboljša srbska originalna knjiga 1913. leta. Toliko ljubezni, nežnosti in toplega razumevanja za trpečega bližnjega najdemo v svetovni literaturi morda samo še v delih velikih ruskih apostolov in v svetopisemski bibliji.

Istotako globoko psihološko in s stilsko bravuro pisana je zbirka pripovedek gđč. Isidore Sekulićeve („Saputnici“). Izredno detajlna in globoko prodirna avtoanaliza je karakteristika te knjige, katero bi mogli nazvati delo psihološke erudicije z večjim upravičenjem, nego zbirko pripovedek.

V isto vrsto z „Ispovestmi“ in „Saputnici“ moramo staviti naravnost briljantno pripovedko Veljka Petrovića — „Mati i kći“. Tudi vsi drugi pripovedniki kažejo velik napredek v stilu. G. Nevesinjski je napisal celo vrsto humorističnih in satiričnih novel o Hercegovcih in Črnogorcih, ki so izšle v „Delu“ in „Srpskem Književnem Glasniku“. Dasi te črtice niso pisane v kdove kako elegantnem slogu, vendar zavzemajo častno mesto v srbski književnosti tega leta že vsled tega, ker so edine te vrste.

Tadija Kostić je izdal v zbirki „Jesenje Lišće“ vrsto svojih najnovejših pripovedek, v katerih z verno, brezobzirno resnico slika malomeščansko, patrijarhalično življenje srbskih mest.

Jako obsežna in raznolika je srbska literatura, ki je vznikla kot neposredna posledica balkanskih vojen. Zanimivo pri tem je, da so pisali o vojni pisatelji, ki so morda prvič v svojem življenju ravno sedaj napisali kako večjo črtico. — Vsi belgrajski dnevnikarji so bili polni navdušenih in lepih črtic o vojni. Cela vrsta novih, dosedaj popolnoma neznanih avtorjev je presenečala

javnost s članki, pripovedmi in črticami trajne vrednosti. Naj omenim na tem mestu samo trojico njih: Mita Dimitrijević, Darko Ribnikar, Radivoje Janković. Poleg tega so se udeleževali v tej književni smeri tudi starejši pisatelji, kakor Milutin Jovanović (častnik, ki se je aktivno udeležil balkanskih vojen) in Stojan Novaković, ki je napisal zgodovino srbskega naroda v 15. stoletju v veliki povesti „Kaludjer i Hajduk“. Na posledku moram omeniti še enega pisatelja, ki je pisal najdovršenejše črtice, posvečene največjemu srbskemu junaku, srbskemu seljaku, ki je nosil vso težo krvave, dolge vojne na svojih ramah. To je Milan Pribičević, čigar zbirka „Ratna pisma“ je izšla v „Srpskem Književnem Glasniku“ (XXX. 12 in XXXI. 1).

Predno preidemo k poeziji 1913. leta, moramo omeniti še eno delo, ki prekaša po svojem poetičnem, harmoničnem, rafiniranem in veličastnem tonu gotovo vse dosedanje srbske v prozi pisane književne proizvode. To je „Lazarevo Vaskrsenje“ Iva Vojnovića — drama v štirih aktih. Vojnović je s tem delom dobil kraljevo nagrado, ki je že dolgo čakala na lepo napisano dramo. Vsebina „Lazarevega Vaskrsenja“ je v glavnem sledeča: Mati srbskega četnika, ki je poginil v boju, junaško preboli izgubo mrtvega sina, da bi ohranila njegove otroke, svoje vnuke — nove osvetnike. Dramo so uprizorili prvič dne 28. maja 1913 v Narodnem Pozorištu v Belgradu.

Večja umetniška dela o pravkar preteklih vojnah se bodo najbrže pojavila šele v prihodnosti. Povesti in romani potrebujejo časa, treznega premisleka, vsestranskega vpogleda in globokega poznavanja stvari, predno ji morejo dati umetniško dovršeno obliko. Temu nasproti pa je pesem brzi, neposredni izraz dobljenih vtiskov. Zato se je rodila novejša srbska poezija po ogromni večini pod neposrednimi vtiski zadnjih krvavih dogodkov na Balkanu.

Zazdi se človeku, da so pohitele vse pesniške duše za junaki po bojnih poljih, da poiščejo njihove zmagovite trobojke med bojnim viharjem po kosovskih poljanah, albanskih pečinah in makedonskih hribih ter opevajo staro slavo in junaštvo srbskih vitezov. Car Lazar je vstal iz groba s svojimi vitezi ter se radoval osvečenega Kosovega polja in divil brezprimernemu junaštvu svojih potomcev. Oživeli so vsi stari kosovski junaki v novih imenih, kakor v Božu Jankoviću, Mihajlu Živkoviću, Borku Paštroviću, vojvodi Radomiru Putniku in drugih vojnih poglavarjih.

Po vsaki večji zmagi srbskih polkov so zapele gusle po vseh srbskih zemljah, ter opevale slavo in veličino Srbinovo. Mnogo mladih pesnikov se je borilo s puško v roki v prvih bojnih vrstah proti vragu. Čitamo nebroj pesmi, katerim se na prvi hip pozna, da so se porodile v pesnikovi duši pod neposrednim vtiskom grozot in veličanstva vojne. Naj omenim med mnogo drugimi pesniki-junaki le Vojislava Ilića mlaj., s čigar zbirko „Krvavi Cvetovi“, posvečeno osvetnikom Kosovega in Slivnice, se bom bavil bolj obširno pozneje.

„Našoj majci javi da idemo, Vrane!
Nas će tući oganj, snegovi i kiše;
Otadžbini svojoj u prolećne dane
Doći ćemo s vencem pobede na glavi,
Ili nikad više, ili nikad više;
Vrane, našoj majci da idemo javi!“

Tako slovo je zapel Sima Pandurović, ko je z drugimi vojniki vred odhajal na bojno polje. On in Mirko Korolija sta napolnjevala vse leto belgrajske časopise s krasnimi vojnimi pesnimi. Vsi pesniki so peli skoro izključno le o veri v sijajno bodočnost svojega naroda, o zmagah srbske vojske in o velikanskem razmahu srbske duše. Aleksa Šantić je zadivil s svojo zbirko „Na starim ognjištima“ vso srbsko javnost. Mislim, da ne bo odveč, ako podam čitateljem par zgledov iz te krasne, s toplo ljubeznijo pisane zbirke:

B a l a d a.

„Kaži mi sine, što si se pokrio
Zemljom i travom? . . . Zar ti hladno nije?“ . . .

„Ne, mati. Ovde tako toplo mi je,
„Ko da uz toplo ognjište bih bio“ . . .

„Preni se . . . Podji svojoj rodnoj luci . . .
Kuća te čeka, moja slavo živa“ . . .

„Ne mogu . . . Tu se tako slatko sniva,
Ko da na tvojoj zaspao sam ruci“ . . .

„Kada ćeš iz te postelje olovne
Ustati, da te, o milo dijete,
zagrli majka?“ . . . „U moravske čete
kada me, mati, moja truba zovne“ . . .

„Mnogi se domu vrača iz najezda,
A tebe nema . . . Šta ću tvojoj djeci
I ljubi reči?“ . . . „Otišo je, reci,
Nebu, da za vas nabere zvijezda“ . . .

Noć . . . Sama žena s hunke hodi, kleca,
S vrh gore tinja krvav srp mjeseca . . .

Ali:

Pred Bitoljem.

Još jabuka sunca zaronila nije,
Još nad vrhom plamti . . . Oni poljem srnu
I, viši i jači od džinova svije',
U Rijeku, eno, zagaziše Crnu . . .
Trepće . . Mrznu . . Jaka tresu im se rebra . .
A daleko, niz to polje vodoplavno,
Sa rijeke zvoni pjesma ko od srebra:
Oj, Moravo, moje selo ravno!“

Novembarska studen probije i reže . . .
Oni samo gaze i ne čuju više,
Sa šančeva turskih, sve teže i teže
Kako pljusak pada od olovne kiše . . .
Posrću i tonu i visoko svrh ti'
Gomila se vije vrana jato tavno . . .
A ko jedna topla molitva još drhti:
„Oj, Moravo, moje selo ravno!“

Krv ključa i šiba iz konja i ljudi . . .
Hrpe, dalje gaze, preko mrtvih bara;
Pred njima u sjaju večernjome rudi
Stari Bitolj s gorom bijelih munara.
I gle, mnogi borac suzu sreće roni —:
Vidi, gdje se s nova vrača doba slavno . . .
Ura! — kliče, pada . . . I s rijeke zvoni:
„Oj, Moravo, moje selo ravno!“

Vse pesmi preveva gorka ljubezen do starih, zgodovinskih srbskih krajev, katere je iznova obsijalo solnce svobode. V duhu vidi pesnik, kako jezdi poginula stara srbska vojska po osvečenem Kosovem polju:

— — — — —
 Osvečeno krvlju sinu groblje davno — :
 S nova alaj-barjak vije se i zari!
 Pogledajte, eno, niz Kosovo ravno,
 Vaskrsnuli jezde oklopnici stari! . . .

S temi verzi zaključuje A. Šantić svojo pesem „Kosovka“. Še celo Vladislav Petković, znani pesnik nirvane, temnih noči in mrtvih sanj, je zaslutil, da prihajajo po dobljenih zmagah boljši dnovi za njegov narod. Obžaluje, da je veroval vedno le v temno bodočnost in žalostno umiranje, ter se opravičuje:

Ja nisam slutio da će dani doći,
 Veliki in večni, baš u moje doba . . .

Predstavljamo si torej lahko, s kakim navdušenjem in vzhičenim srcem so pevali šele oni mladi pesniki, ki so že pred vojno verovali v lepoto, jasne dnove in srečno prihodnost. In vendar ni to navdušenje mladostno, nepremišljeno in visokofrazno opevanje velike borbe. Mladi umetniki so pokazali isto toliko modernih tendenc in teženj po pravem umetniškem delu, kakor novodobnega nacionizma. Vse je globlje, pozitivnejše in umetniška preokupacija prevladuje v vseh modernih pesnitvah, veliko nacionalno delo je samo neposredni povod in inspiracija.

Preobširno bi bi bilo, da bi se bavil pobliže s celo vrsto imen, ki so se pojavila v tem letu na književnem polju. Omejiti se hočem torej le na najglavnejša.

Miloš P. Stefanović je opeval v zbirki epitafov „Neznani Junaci“ (izšla v „Štampi“) junake, ki so umirali na bojnih poljanah za čast in veličino svoje domovine. Dva, dosedaj neznana mlada pesnika, Milivoje Pavlović in Dragoslav Najdanović, sta izdala vsak svojo zbirko vojnih pesem („Pesme“ in „O pobednoj vojni“). Črnogorec Mićun Pavičević je napisal „Oslobodjenje“. Stefan Besević, Vladimir Stanimirović, Milorad Pavlović, Milan Ćurčin in Milorad Petrović so se pojavili s posameznimi pesnitvami, ki so izšle v raznih listih.

Ogledati si hočemo obširneje že prej omenjeno zbirko vojnih pesem Vojislava I. Ilića ml. „Krvavi Cvetovi“, ki je izšla sicer šele l. 1914., a bi po pesnikovi nameri bila morala iziti že v decembru 1913. leta, tako, da jo smemo šteti med književne proizvode tega leta.

Zbogom, oče! Zbogom, mila mati!
 Ja vam više ne mogu ostati
 Jer Kralj zove u krvavi boj ...
 Ne čekajte, nit' me više zov'te!
 Svršeno je ... Zbogom! Blagoslov'te!
 I prežal'te mladi život moj!
 Ura, drugovi!..U bojni red!
 Pod krvav barjak! Napred! Napred!

S temi stihii se je poslovil mladi pesnik od svojih dragih,

„da boj bije i da krvcu lije
 za krst časni i slobodu zlatnu,“

kakor pravi srbska narodna pesem. Videl je pesnik s svojimi očmi pretresujoče prizore na balkanskih bojiščih in neizbrisne spomine je ostavila v njegovi duši nesreča vojne. Videl je, kako padajo junaki pod smrtonosno točo jeklenih zrn in zamislil si je vso nesrečo in tugovanje njihovih ostalih.

Očajnička bitka ... Krv ... Oružja zveka ...
 Pokličii ... Plotuni ... Urnebesna jeka ...
 U topovskom ognju brda i planine
 Razrivene plamte. Nad hladne trupine
 Pobijenih konja, mrtvih vitezova,
 Dok, s krikom, doleću jata gavranova,
 I krvavo sunce dok zahodu beži,
 Tamo, na redutu, medj' hrpom mrtvaca,
 S obrazom na pušci, jedan junak leži,
 Pogodjen u srcu zrnem iz šrapnela,
 Leži bled, osmehnut, krvava odela.
 A vojničko pismo, još nepročitano,
 Jednim mu krajičkom viri iz šinjela ...

Pesnik vzame mrtvecu pismo in čita:

„Milo moje dete,“ — piše sinu mati —
 „Piši nam, da l' borbe neprestance traju!
 „Ovamo se čuje, da će rat prestati
 „I da ćete opet doći rodnom kraju.

„Ja na tebe, tužna, mislim neprestano,
 „I Gospoda molim, i jutro i večje,
 „Da se vratiš majci, materina hranó,
 „I da mi te pismo u zdravlju zateče.

„Pa ostan' mi zdravo! Zbogom! . . . Tvoja mati.“

„Za obed redovno teška srca sedam,
 „Jer ne vidim tebe . . . To tišti k'o rana.
 „Kadgod voz vojnički s prozora ugledam,
 „Ja pomislim: ti si . . . Pozdrav . . . Tvoja Ana.“
 Najzad, drugu stranu, sve do dna zahvata
 Rukopis detinjski, iz ogromnih slova:
 „Ljutim se na tebe, što ne dodješ, tata!
 „Pozdravlja te mnogo i voli — tvoj Jova“ . . .

A tamo daleko, na ograšju tavnom,
 Dok pukovi kliču pod trobojkom slavnom,
 I krvavo sunce dok zahodu beži,
 Na redutu tvrdom, medj' hrpom mrtvaca,
 S obrazom na pušci, jedan junak leži,
 Pogodjen u srce zrnóm iz šrapnela,
 Leži bled, osmehnut, krvava odela,
 A vojničko pismo, još nepročitano,
 Jednim mu krajičkom viri iz šinjela . . .

Tako globoko tragičnega motiva zaman iščemo v sorodnih literaturah. Vse pesmi te zbirke so dolga vrsta opevanja srbskih junakov in globokega zaničevanja zavratnega bolgarskega napada. V živih barvah nam slika pesnik zlobo bratomorne vojne in gnusno izdajstvo Bolgarov nad Srbi. Naj navedem samo en zgled: Ranjen srbski vojniki se vrača izpod Jedrena v Srbijo in naleti na starko, ki ga izprašuje:

Što te konjic, sinko, s bojišta na vraća
 No se ranjen vučeš po putu ovaku?
 — Konja su mi, majko, oduzela „braća“,
 A meni u ruke utrapila štaku!

Kamo ti zahvalnost za herojska dela?
 Kam' ti lovor, sine? Da ti nije sveo?
 — Kajin mi ga, majko, ukrao sa čela,
 Pa je sebi venac oko glave spleo!

O, nesrečno dete, čim ćeš se pokriti?
 Tvom umornom telu otpočinka treba.
 Šinjel će mi, majko, pokrivačem biti.
 A postelja topla — ispod vedra neba!

„Kako ti je ime?“ — On ne odgovara,
 Već misli na svoju daleku Srbiju.

— — — — —
 — — — — —

A vojnik, lagano, uze štap i podje.
 I obori glavu, da zakrije suze . . .

Zbirka „Krvavi Cvetovi“ je tako lepa, da je težko izbrati najlepšo pesem. Upam, da si bodo mogli čitatelji iz navedenega ustvariti vsaj površno sliko o njej.

Naposled mi je omeniti še v narodnem junaškem slogu pisane zbirke vojnih pesmi, kakor „Propast Bugarske Vojske“, „Arnaucki napad na Prizren i Djakovicu“ ter „Krvavi pad Skadra“ Mirka Stefanovića in „Nove junaške pesme“ Nikca od Rovina, ki so v mnogo tisoč izvodih preplavile vsò Srbijo.

Brez vpliva vojne je ostalo le malo število pesnikov, n. pr. Danica Marković, Veljko Petrović, Boža Vesić in Milan Luković, čigar proizvodi so izšli v „Savremenuku“ in „Srpskom Knjiž. Glasniku“.

Srbska literatura 1913. leta je brez romana.

Kar se tiče prevodne književnosti naj omenim Dostojevskega „Sločin i kaznja“, Turgenjeva „Proletnje Vode“, „Prva ljubav“, dalje „Faust“ in nekaj del Tolstega, Čehova, Potapenka in Andrejeva.

„Bosanska Vila“ in „Narod“ sta prinašala nekaj književnih kritik izpod peres mlajših pisateljev.

Pokojni dr. Jovan Skerlić je izdal šesto knjigo „Pisci i knjige“.

Milan Grol in Milan Predić sta se udejstvovala na polju gledališke književnosti.

Kakor vse ostalo življenje, se nahaja tudi novejša književnost v Srbiji v znaku novega nacijonalizma.¹

¹ Članek je bil postavljen l. 1914., pa zaradi cenzure takrat ni izšel.